

Knut den heliges gåvobrev till Lunds domkyrka 1085.

AF

LAURITZ WEIBULL.

Knut den heliges gåvobrev av 1085 är en av grundstenarna i Danmarks och Skånes historia. Det härrör från en tid, då ännu alla likartade och likvärdiga dokument saknas i Norden. Det faller från det väl för första gång ett säkert ljus över en nordisk stats och ett nordiskt samhälles struktur, konung och folk, stånd och klasser; diplomets själv är därtill ett led i den kamp mellan skilda politiska idéer och partier, som fyllde Knut den heliges tid och med hans fall 1086 nådde en första avslutning. Men därmed var detta diploms roll icke utspelad. Strävandena att nå fram till kyrklig immunitet anknöt under följande århundrade till diplomets och förverkligades därmed omsider i den nordiska kyrkans centrum, i Lund.

Under här framhållna omständigheter blir en kritisk värdesättning och exakt tolkning av gåvobrevet historiskt av allmännare vikt; en förändring och förskjutning i uppfattningen av diplomets kommer mer eller mindre de däri berörda förhållandena att förändras och förskjutas. Denna kritiska värdesättning och tolkning, gåvobrevets insättande på dess plats i utvecklingen skall i det följande försökas.

I.

Knut den heliges gåvobrev förelåg ännu i slutet av 1600-talet i original; det ingick då i den stora brevsfatt,

som på Karl 11:s befallning 1689 fördes från Lund till Stockholm och där förvarades närmast under Antikvitetskollegiets vård. 1696 nedlånades det till Malmö. Om det efter återkomsten gått under i Stockholms slottsbrand eller utsatt för samma vanvård som breven i övrigt, under den följande tiden bortkommit, är okänt; sedan denna tid är det i varje fall försvunnet¹.

För fastställande av gåvobrevets text föreligger trenne från olika tider härrörande avskrifter. Den äldsta i *Necrologium Lundense*²; den härrör från tiden säkerligen något före 30 juni 1123³. Nästa avskrift, tagen efter originalet, ingår i det av kantorn vid Lunds domkyrka Boëthius Johannis 1494 upplagda *Registrum ecclesie Lundensis*⁴. Den tredje avskriften är från 1662 och införd i domkapitlets i Lund privilegiebok, som detta år upplades och vidimerades av generalprokuratorn vid kapitlet Oluf Johansen Bagger; ursprungligen en avskrift av avskriften från 1494, har denna avskrift senare kollationerats och rättats efter originalet⁵. Nekrologiets avskrift är genom rasurer och tillskrifter delvis korrumpierad; den visar vissa skiljaktigheter från de båda övriga i dateringsformeln; i den godsuppräkningsdiplomet innehåller saknas ett bol i Venestad i Gers

¹ Lauritz Weibull, *Bibliotek och arkiv i Skåne under medeltiden*, 76. Jmfr. Carl Gustaf Weibull i *Hist. tidskrift för Skåneland* IV, 173.

² Tryckt Kilian Stobæus, *Tria antiqua monumenta historica Lundensia*, 20; Sven Bring, *Monumenta Scanensia* II, 198; Gustav Sommejus, *De templo cath. Lundensi*, 12; S. R. D. III, 425; *Dipl. Arnemagn.* I, 1; Thorsen, *De danske Runemindesmærker* I, 106. Jmfr. D. S. I, 42. Referat och utdrag hos Magnus Matthiæ, *Episcoporum ecclesie Lundensis series*, 17; jmfr. Huitfeldt, *Bispekröniken*, N v.

³ Se nedan 123.

⁴ Tryckt Suhm, *Historie af Danmark* IV, 781; D. S. I, 42. Jmfr. Bring, *Mon. Scan.* I, 199.

⁵ *Privilegieboken* nu i landsarkivet i Lund. Jmfr. Wilhelm Faxæ, *Privilegia capituli Lundensis*, 9, där gåvobrevet tryckts efter Bagger's avskrift, och Lauritz Weibull i *Hist. tidskrift för Skåneland* IV, 265. — Lagerbring, i vars innehav 1662 års privilegiebok varit, har därifrån anfört varianter i sitt avtryck av gåvobrevet i *Mon. Scan.* II, 199

härad. De båda övriga handskrifterna, begge med beskrivningar av gåvobrevets sigill, stämmer i det väsentliga med varandra; det kan icke råda tvivel om att de, frånsett $\frac{1}{2}$ bol i Sövestad, utslutet i den ena, riktigt återger originalbrevets text.

Texten¹ har följande lydelse:

Invocatio: In nomine Sancte et indiuidue trinitatis. patris et filii et spiritus sancti. *Publicatio:* Notum omnibus in cristo fidelibus esse cupimus Qualiter *Intitulatio:* ego Cnuto. quartus magni regis filius. *Narratio:* post susceptum paterne hereditatis regnum. ecclesiam sancti laurencij que sita est in lunde² licet nondum perfectam. dotaui. Vt illius agni qui tollit peccata mundi sit perpetim sponsa. sancta sancti. immaculata immaculati. digna digni. *Dispositio:* Desponsale autem huius ecclesie. quod vel quale sit. patefacimus. et sub hiis³ testibus Ricwaldo⁴. suenone. siwardo⁵ episcopis. Haquino duce. Presbiteris Arnolde. theoderico⁶. Heinricho⁷. godescaldo⁸. Stabulariis. Allone. Haquino. petro. suenone. ascero achonis⁹ filio. Deo preside. ratum et eternaliter stabilitum. Desideramus *Pertinensformel:* Est igitur terra illa quam æpe¹⁰. filius thorbjorn¹¹ in lunde. pro pace sua emendauit. In vpaccri australi. quatuor mansi et dimidius. In altero vpaccri. totidem mansi. In Heruestadum¹². octo mansi. In scialshøge¹³ duo mansi. In flatoige. quinque mansi et dimidius. quem dedit Hacon. regi In Hildeshoge¹⁴. dimidius. In hastathum¹⁵. vnus mansus. Ageri. In Winistadum. vnus mansus¹⁶. In sceftelungum¹⁷. dimidius mansus. In seuestathum. vnus¹⁸ mansus. quem persoluebat pro pace sua. scora. Et dimidius mansus in Karlebiu¹⁹. quem dedit idem scora regi pro pace sua. In bruneslef. dimidius. quem soluebat rex a thurgislo²⁰ filio gunstens. A gothesbo²¹. In sandby. vnus mansus A scolandi²². In ramseherathi Øyim²³. duo mansi. In seinherathi. terby²⁴. duo mansi. In timmaherathi.

¹ Texten efter 1494-års avskrift. A: 1662-års avskrift; B: avskriften i *Neurologium lundense*.

² B: est lunde ³ A: his B: patefecimus et sub his ⁴ A: Ricualto B: Ricvaldo ⁵ A: Siuvarde B: Sivvarde ⁶ A: Theodorico ⁷ A: Henrico ⁸ B: Godescalco ⁹ B: akonis ¹⁰ B: Cēpi ¹¹ A: Torbiörn ¹² A: Hervesthadum. ¹³ B: scialshoge ¹⁴ A: Hildelshøge B: hildeshoge ¹⁵ A: Hastatum ¹⁶ Ageri till mansus saknas i B ¹⁷ i B ändrat till Sceftelungum ¹⁸ A: dimidium mansus; in sevesthatum dimidium B: dimidius ¹⁹ A: Karlebui B: karlæbui ²⁰ A: dimidius mansus; qvem etc. turgislo B: thurgislu ²¹ B: guthisbo ²² B: a Selandia ²³ A: Ramseherridt Oim B: Oem ²⁴ A: Sem-herridt Terby B: semaherathi tierby.

winninegawe¹. duo mansi. In hornsherathi in sculdalef². vnus mansus. In othense. vnus mansus. In smørhem. minore. duo mansi. In liungahereht. byurstinegarythi³. duo mansi. In jurlundahereht. tollethorp⁴. vnus mansus. In scenkilse⁵. vnus mansus In insula amacum. in suntby⁶ occidentali. quinque mansi In brunby⁷. tres mansi. De annuali pecunia que datur pro areis in lummeby⁸. tres marce. De eadem pecunia in helsingaburgh⁹. tres marce. De areis in lunde¹⁰. viginti marce et vna¹¹ *Sanctio*: Si quis prepotens. nobilis vel ignobilis. natus vel non natus. contumaci inflatus audacia. contra sancte religionis propositum. huius pacti decretum violare studuerit. sit anathema maranatha. sit supplicio deputatus eterno. vbi vermis non moritur. et ignis non extinguitur fiat mensa eius coram ipso in laqueum. et in retributiones et in scandalum. Cum hiis¹² qui dixerunt domino deo. Recede a nobis. scienciam viarum tuarum nolumus. *Tillägg till dispositio*: Quod autem ad regiam pertinet iusticiam. ex quacunque causa fiat de prenominata terra. in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum. in hoc loco Deo seruiencium. tribus culpis exceptis¹³ Si extra pacem positus fuerit. emat pacem a rege¹⁴. substanciam illius¹⁵. tollat prepositus et fratres. Si expeditionem neglexerit. erga regem¹⁶ emendet. Reddarios equos non dent. nisi cum rex ipse venerit¹⁷. *Datering*: Actum lundis duodecimo¹⁸ kalendas junii. Anno incarnationis dominice. octogesimo quinto Indictione viii Epac xxii concurr. ii Anno regni domini kanuti regis. quinto. predictis presentibus episcopis et confirmantibus⁵ Auctore domino nostro ihesu cristo. qui est benedictus in secula seculorum Amen¹⁹.

¹ A: Tima-herridit Winninegaune B: tunaherathi winningavve ² A: Hørnszherridit in Scudalef B: hornsherathi sculdalef ³ A: Liungaherridit Biurstinegarythi B: liungaherathi broestingarythi ⁴ Jurlundaherridit Tolletorp B: iurlunda herathi tollathorp ⁵ B: scenkilsio ⁶ B: amacum. sundby ⁷ B: brundby ⁸ B: lumaby ⁹ A och B: Helsingaburg ¹⁰ B: areis lunde. ¹¹ B: . xx. marce et. i: na. ¹² A och B: eis. ¹³ tribus culpis exceptis saknas i B; här istället tre streckar på rasur, under vilken skymtar: trib . . . lp x . . . ptis. ¹⁴ B: fuerit. quis. illud emendetur. De tre sista orden med samma bläck som de i föregående not nämnda linjerna, annan hand än skriften i övrigt och skrivna på rasur, under vilken skymtar: g. ¹⁵ A och B: eius. ¹⁶ B: jpsos på rasur ¹⁷ Reddarios till venerit saknas i B; här i stället en lång streck med samma bläck som de föregående på rasur, under vilken skymtar: Redarios equos ¹⁸ A: duodecima ¹⁹ B: Actum lunde. XII. kal. Junij. Indictione nona. Incarnationis dominicę. anno. millesimo. octogesimo quinto. Regni autem dominj CNVTONIS. anno quinto. predictis episcopis presentibus et confirmantibus.

Med fastställande av originalbrevets text är ingenting sagt om denna texts autenticitet. Denna textens autenticitet har i äldre tid aldrig betvivlats; brevet har, sedan det först infördes i den historiska litteraturen, godtagits såsom i föreliggande form utfärdat av Knut den helige. Autenticiteten har emellertid i senare tid bestritts, och i samband därmed en ny uppfattning av gåvobrevet framlagts av Arthur Köcher i hans avhandling: »Kongebrevet fra 1085. Studie i det ældste danske Diplom- og Brevvæsen«¹. Vilken är här den allmänna gången i bevisföringen och vilka de därav vunna resultaten?

Arthur Köcher har i denna avhandling underkastat de formler, på vilka gåvobrevet uppbyggts, en ingående undersökning. Han har väl genom denna undersökning icke lyckats fastslå ett bestämt område, från vilket ett inflytande på dokumentet i dess helhet egt rum, men han anser sig kunna hävda, att medan *publicatio*, *intitulatio*, *delar av sanctio*, *följden i dateringselementen och apprecatio*, alltså väsentligen inledning och avslutning, är tyska, själva *per-tinensformeln* och det i diplommet förekommande tillägget till *dispositio* är av angelsachsiskt ursprung²; han har därutöver också gjort gällande, att vissa element i de tyska

¹ H. T. 9. R. II, 129 ff.

² Köcher tillägger 150, att även dateringsföljden i Nekrologiets avskrift är angelsachsisk. Påståendet är framställt utan bevisföring, jmf. 148; då det därtill är oriktigt — vid en genomgång av 1000-talets dokumenter i Kembles *Codex diplomaticus ævi Saxonici III—IV* återfinnes sålunda den ifrågavarande dateringsföljden ingenstädes — och då Nekrologiets avskrift icke kan tillerkännas vitsord på de andra avskrifternas bekostnad, förbigås påståendet här. — Enligt Köcher är »dertil muligvis Vidnerækken, Seglet og Dele af Sanctio« angelsachsiska. Vad »Vidnerækken« angår, måste saken vara mycket tvivelaktig, då Köcher på annat ställe (138) har uttalandet, att »det ikke er ganske udelukket, at vi har at gøre med tysk Paavirkning«; sigillet är icke angelsachsiskt, varom mera nedan 135; de delar av *sanctio*, om vilka här kan vara fråga — dess form av enbart *poena spiritualis* och *anathemat maranatha* (143, 144) — visa inga speciellt angelsachsiska särdrag, Se härom nedan 132.

formlerna hänvisar icke till 1085, utan till förra hälften av 12. årh., å ena sidan till en förbindelse med de danska ärkebiskopsdokumenten från denna tid, från och med år 1133, å den andra med tyska biskopsbrev, särskilt från Köln. Köcher har emellertid icke stannat härvid. Sida om sida med formlerna har han även undersökt den allmänna avfattningen av diplommet i dess helhet. Han utsöndrar här en subjektiv och en objektiv del. Den senare möter i de formler han anser sig tidigare ha konstaterat såsom angelsachsiska, i pertinensformeln och i tillägget till dispositio, och då han är böjd att anse även den i dispositio ingående vittnesuppräknigen vara av angelsachsiskt ursprung, hänför han också denna till den objektiva delen. Sedan på detta sätt ett objektivt angelsachsiskt och ett subjektivt tyskt skickt utsöndrats, når Köcher fram till sin nya uppfattning av diplommet. Den objektiva, angelsachsiskt influerade delen är enligt honom det ursprungliga dokumentet; detta dokument bildar förlaget för det nu föreliggande diplommet. Tiden då detta ursprungliga dokument, en objektiv mottagareakt, omarbetats till ett subjektivt diplom, sätter han till 1145 eller möjligen senare. Omarbetningen skall ha gällt åstadkommandet av ett diplom, som helt skulle ha utseende av att härröra från 1085. En formel förfalskning är därmed konstaterad; Köcher lemnar öppet, om denna förfalskning sträckt sig även till de i diplommet ingående realiteterna.

Köcher har förtjänsten att i denna avhandling för första gången ha underkastat gåvobrevet av 1085 en diplomatarisk undersökning. Men är verkligen den därav framgångna, till synes väl dokumenterade, genom sitt självständiga grepp på ämnet alltid beaktansvärda uppfattningen av brevet riktig och detta sålunda icke autentiskt? Det är tydligt, att om det kan visas å ena sidan att pertinensformeln och tillägget till dispositio icke, såsom påstås, äro angelsachsiska och att den objektiva delen av diplommet icke endast väl går samman med den subjektiva, utan har sin sär-

skilda, utslagsgivande motivering, å andra sidan att diplomats text ännu den dag i dag föreligger i en nedskrift, som verkstälts långt före 1145 och föregår de åberopade ärkebiskopsdokumenten, grunderna för hela den av Köcher givna framställningen faller samman.

Knut den helige stadfäster i sitt gåvobrev för all framtid den »brudgåva« han skänkt S:t Laurentii kyrka i Lund. Denna brudgåva specificeras närmare i den till dispositio anknutna pertinensformeln: först terra illa, som Æpe Thorbjörns son i Lund gav i bot för sin frid; därefter ett stort antal bol, mansi; på olika ställen i Skåne, på Sjælland och Amager; slutligen ett större antal andelar i den årliga, i mark utgående tomtskatten i Lomma, Helsingborg och Lund. På den därefter i gåvobrevet införda sanctio följer i tillägget till dispositio bestämmelsen, att av den förutnämnda terra, de prenominata terra, all konungslig rätt skall tillfalla prosten och de andra bröderna i Lund, dock med undantag för fredköp, ledingsvite och hästar i redskud, för den händelse konungen själv kommit¹.

Den bevisföring, på grundval av vilken Köcher hävdar, att dessa båda formler, pertinensformeln och tillägget till dispositio, är av angelsachsiskt ursprung, låter sig sammanfatta på följande sätt. I angelsachsiska dokument, uttalar han, gör sig ifråga om numerus av ordet terra som oftast en annan hänsyn gällande än den klassiskt grammatikaliska. Jordstycke och dokument är här nära förbundna och

¹ Köcher gör 136 gällande, att då det i narratio omtalas, att Knut den helige, efter att ha mottagit riket i arv efter sin fader, doterat S:t Laurentii kyrka i Lund, detta snarast har avseende på en gåva, som icke direkt vidkommer 1085-dokumenteringen. Han har därvid översett, att på detta meddelande om dotationen omedelbart följer om kyrkan: ut illius agni, qui tollit peccata mundi, sit perpetim sponsa; därefter: desponsale autem huius ecclesie quod uel quale sit patefacimus, och i följd därmed, i pertinensformeln, vari detta desponsale består. Det torde vara ofrånkomligt, att gåvobrevet ger en sammanfattning av de gåvor, ingående i desponsale, som Knut efter tronbestigningen givit till S:t Laurentii kyrka.

verkar bestämmande på numerus: singularis av terra brukas för en possession, som är överlåten genom ett dokument, pluralis, där flera dokument föreligger. Jordbesittningens storlek och art, om den ligger samlad eller spridd, spelar ingen roll. Detta egenartade angelsachsiska språkbruk skall det nu vara, som enligt Köcher gör sig gällande i gåvobrevet av 1085. Terra illa i pertinensformeln har här ett slags kollektiv betydelse: uttrycket gäller icke en särskild jord i Lund, utan hela den jordbesittning, 19 mansi, som specificeras i det följande, intill dess dokumentet självt anger ett nytt proprietetsförhållande; *prenominata terra* hänvisar till alla förut specificerade mansi, trots det att terra är singularis. Terra får visserligen på detta sätt, anmärker Köcher, ett olika omfång på de båda ställena, men ett privilegium av Æthelstan från 939 skall här erbjuda en analogi. I pertinensformeln är enligt Köcher singularis begagnad under hänsynstagande till att den i fredköp erhållna jordbesittningen överlåtits till konungen genom en enda rättshandling; att tillägget till *dispositio* har singularis, skall ha sin grund däri, att samtliga bol överlåtits till kyrkan i Lund genom ett enda privilegium, det föreliggande¹.

Det framgår av det här givna referatet, at Köchers bevisföring för pertinensformelns och tilläggets till *dispositio* angelsachsiska ursprung helt och hållet är avhängig av det

¹ Köcher 139, 145. — Den anförda analogien från 939 är ingen analogi. Det heter i dokumentet: *Ego Athelstanus . . . do et concedo et hac presenti carta mea . . . confirmo . . . viginti et sex hidas terre cum pertinentiis suis apud Muleborn et quinque apud Wonlonde et tres apud Fromemuthe apud insulam, que dicitur la ye, duas in mari et unam in terra, scilicet apud Ore, et tres apud Clyve cum prato etc.* Därefter: *Et ego volo, quod tota ista terra cum pertinenciis etc.* Jordbesittningen på 26 hidas är här alls icke karakteriserad som en terra därför att den är dokumenterad genom ett enda dokument; det är lika omöjligt säga 26 hidas *terrarum* som 26 bol eller tunnland jordar; terra står här icke, som i diplomtet av 1085, i betydelse område, possession, utan är jord i egentligaste mening.

i dessa formler förekommande ordet terra. Detta ord i singularform har i angelsachsiska dokument gärna den kollektiva betydelsen av jordpossession, rus, även om egoviderna icke bilda ett sammanhängande helt; men den presumerade regeln om vaxlingen av numerus är icke mera genomförd än att i ett och samma dokument numerus kan vaxla utan tillämpning av denna¹, och Brunner har heller icke i det av Köcher i detta sammanhang anförda arbetet² framhållit det olika bruket av en- och flertal och de grunder för detta bruk, som Köcher utan bevisföring gör gällande. Köcher tolkar emellertid utan vidare ordet terra i Knut den heliges gåvobrev i överensstämmelse med den av honom givna regeln för det angelsachsiska språkbruket; sedan detta väl skett, anser han beviset definitivt fört för formlernas angelsachsiska härkomst. Det kan icke nog betonas, att detta icke är något bevis, utan endast en tolkning. Och, frågar man sig, varför just denna tolkning efter angelsachsiskt språkbruk? Det kan under inga omständigheter vara metodiskt riktigt, att då det gäller ett ord i ett dokument, utan vidare taga utgångspunkten för tolkningen i språkbruket inom ett främmande kulturområde; utslagsgivande måste alltid och i första hand vara språkbruket på den ort, där dokumentet avfattats, i varje fall i det land, där det skett.

I här föreliggande fall är det i fråga om terra icke möjligt att nå så långt tillbaka som till år 1085, men språkbruket, sådant det var i Lund något senare, på 1130- och 1140-talen, är fullt klart. I den konfirmation ärkebiskop Asker utfärdade i Lund 7 januari 1133 har han lämnat

¹ Exempelvis *Cartularium Saxonium*, ed. Birch 267 (år 793): *Unde ego Offa rex Merciorum . . . terram quinquaginta mansionum in locis infradietis . . . sancto Albano martyri . . . donabo, quatinus prefata terra sancti martyris Albani ecclesie deseruiat . . . Hoc uero monasterium cum his prefatis terris Willigoda presbiter habeat et regat . . .*

² Brunner, *Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde*, 168.

detaljerade uppgifter om de gårdar, gods och förmåner han 30 juni 1123 gav till kryptkyrkan i sin ärkebiskopsstad; konfirmationen utgör själva donationsbrevet, och efter uppräknandet av de olika possessionerna sammanfattar han dem här i kollektivuttrycket: *has omnes terras och prenominatias possessiones*¹. Två år senare, 6 januari 1135, var Erik Emune i Lund; han donerade då i en där utfärdad konstitution ett flertal gods till domkyrkan för upprättande av ett prebende; efter uppräknande av dessa sammanfattar även han de donerade godsen i kollektivuttrycket: *terras has*². Och när tio år senare, 1 september 1145, den konstitution utfärdas, som innehåller uppgifterna om de vid invigningen av Lunds domkyrka av ärkebiskop Eskil gjorda donationerna, förekommer här icke heller singularformen *terra* i betydelsen av ett flertal gods, endast *terre*. Ärkebiskopen upprättade vid tillfället bland annat ett prebende; jordar och skatt, som tillades det, uppräknas; sammanfattningen lyder: *cum terris et censu subscripto*³.

Det visar sig sålunda, att i dessa dokument från 1130- och 1140-talen det allmänt europeiska, det »klassiskt grammatikaliska« språkbruket i fråga om ordet *terra*, icke det angelsachsiska, är det rådande i själva den stad, där Knut den heliges gåvobrev utfärdats⁴. Tiden är densamma som

¹ D. S. I, 45.

² Aarb. f. nord. Oldk. 1882, 224; D. S. I, 49.

³ D. S. I, 52; jmf. 50.

⁴ Köcher uttalar 141, att samma förhållande, som enligt honom gör sig gällande i 1085-dokumentet, håller sig lokalt ned i tiden i Esrom, där man överallt, så snart man icke har med flera rättshandlingar att göra, finner singularis av *terra*, oavsett jordens storlek. Såsom belägg anföres Cod. Esrom. 86 och 94 f. På det förra stället uttalar ärkebiskop Eskil, att han till bröderna i Esrom givit villam, *que dicitur Aswarboth, quam partim pecunia nostra redemimus, partim vero a possessoribus suis terram pro terra cambientes commutauimus*; på det senare konung Valdemar 1., att Petrus Scalle, som gjort anspråk på halva byn Sande, vilken konungen gett till Esrom, *eandem quam calumpniatus fuerat terram super altare more terre scutauit*. Ingenera av dessa ställen har något med angelsachsiskt språkbruk att göra. På det förra mage-

den, då Knut den heliges gåvobrev enligt Köcher skall ha redigerats. Med utgångspunkt från dessa dokument är det, som gåvobrevet självfallet skall tolkas. Men det låter sig också föra det direkta beviset för vad terra illa i gåvobrevets pertinensformel avser. Beviset ligger i Prebendelistan i *Necrologium Lundense*¹. Denna lista vilar ytterst på gåvobrevet; de i detta brev givna godsens fördelas här på de olika prebendena. Jag avtrycker den del av listan det här gäller parallellt med därtill svarande ställe i gåvobrevet.

Gåvobrevet.

Desponsale autem huius ecclesie quod vel quale sit patefacimus et . . . ratum et eternaliter stabilitum desideramus.

Est igitur terra illa, quam Æpe filius Thorbiorn in Lunde pro pace sua emendavit, In Vpaceri australi quatuor mansi et dimidius. In altero Vpaceri totidem mansi etc.

Prebendelistan.

Ex his redditibus (∴ in edicto donatis) . . . rex Kanutus . . . x prebendas et beneficium prepositure constituit. Hec autem sunt que ad preposituram pertinent.

Terra in ciuitate soluens VI libras. Hoc loco prebende. In uilla Vpacre maiore IIII mansi et dimidius. In australi Vpacre similiter IIII mansi et dimidius. Singuli soluentes singulas libras denariorum.

Terra illa och prenominata terra låter sig icke tolkas med ledning av angelsachsiskt diplomatariskt språkbruk; de ger icke vid handen, att de formler, i vilka de förekommer, är angelsachsiska. Terra illa är i enlighet med det i Lund under förra delen av 1100-talet gängse diplomatariska språkbruket en bestämd jord; denna jord är, som Prebendelistan visar, en jord i staden Lund, terra in ciuitate. Jorden har enligt listan gett en så stor avkomst, att denna svarat till avkomsten av icke mindre än 6 hela

skiftar Eskil till de tidigare possessorerna jordstykke mot jordstykke; på det senare är det liksom på övriga av Köcher anförda ställen (Cod. Esrom. 57, 59 och 228), där »gränsbestämmelserna inledas med singularis av terra«, fråga om ett samhörande, bestämt avgränsat jordområde, en jordpossession. Språkbruket är »klassiskt grammatikaliskt«.

¹ S. R. D. III, 428.

bol i Skånes och det dåtida Nordens bördigaste trakt; den har tjenat prosten i kaniksamfundet, dess högste styresman, loco prebende¹. Vad som avses med prenominata terra kan icke vara tvivelaktigt. Gåvobrevet är ett rättsligt, icke ett historiskt dokument, och historikern har liksom domaren att tolka det efter bokstaven. Prenominata terra måste syfta på terra illa, den enda förut nämnda terra i gåvobrevet; av denna jord och endast av denna är det, som Knut den helige beviljat Laurentiibröderna immunitet.

Såsom stöd för utsöndrandet av en ursprunglig äldre akt ur gåvobrevet av 1085 har Köcher utöver det förmenta angelsachsiska ursprunget till pertinensformeln och tillägget till dispositio framhållit, att dessa båda formler i motsats till det i övrigt — naturligtvis med undantag av dateringen — subjektivt avfattade diplommet avfattats i objektiv form. Diplomet begynner subjektivt i pluralis majestatis: notum . . . esse cupimus; intitulatio har egoinledning med där-efter följande dotau i narratio; dispositio i sin ordning patefacimus och desideramus. I motsats härtill omtalas konungen i pertinensformeln i tredje person singularis: quem dedit Hacon regi i stället för, säger Köcher, vad man skulle väntat av det föregående, nobis, och senare: quem dedit idem Scora regi och quem soluebat rex a Thurgislu

¹ Det heter i tillägget till dispositio: Quod autem ad regiam pertinet iusticiam, ex quacunque causa fiat de prenominata terra, in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco Deo seruiencium. Köcher förklarar 145: »Hoc loco viser hen til Lund, saaledes som den nævnes i Adressen«. Denna tolkning av den så ytterligt vanliga formeln: in hoc loco, ibi eller inibi famulantes eller seruiences, kan icke vara riktig. In hoc loco etc. hänför sig i detta sammanhang alltid till en i satsen föregående Ortsbestämning; hundratals belägg härpå skulle enbart från senare hälften av 1000-talet kunna anföras. I Lund fattade man också på 1100-talet gåvobrevets: in hoc loco, såsom S:t Laurentius; det heter i referatet 1186: De omnibus terris, quas Deo et glorioso martiri Lauren- cio dedit, omnem regiam iusticiam fratribus inibi Deo pro tempore famulantibus perpetim annuit. Bröderna i Lund tjena enligt gåvobrevet Gud på den jord, prenominata terra, för vilken de erhållit immunitet.

filio Gunstens¹. Denna objektiva form möter även i tillägget till *dispositio* i dess *emat pacem a rege . . . erga regem emendat . . . nisi cum rex ipse uenerit*².

Mot den av Köcher givna redogörelsen för diplomets subjektiva och objektiva avfattning kan ingen anmärkning riktas. Men av den objektiva formen i *pertinensformeln* och i tillägget till *dispositio* kan, allraminst efter det att här det förmenta angelsachsiska inflytandet bortelimineras, icke utan vidare dragas slutsatsen om en äldre och ursprungligare objektiv akt. Frånsett att den i *dispositio* förekommande vittnesuppräknningen icke ådagalagts ursprungligen ha ingått i den förmodade objektiva akten, har det icke tagits i betraktande, att det icke är alldeles sällsynt i tidens diplomer, att den subjektiva avfattningen ställvis med full avsikt får vika för en objektiv; det sker för att med borteliminering av det personliga momentet betona begreppet myndighet och stat³. Köcher själv har icke varit blind för detta förhållande. Han godtager på ett ställe i

¹ Köcher låter här följa: a Gothesbo. Orden hörer till följande punkt: In Sandby vnus mansus. Det heter också i Prebendelistan under 7. prebendet: Prebenda Svenonis diaconi. In uilla Sandby a Guthisbo mansus. S. R. D. III, 429.

² Köcher 151.

³ Jmfr. Erben, *Urkundenlehre*, 296. — I regel möter den objektiva formen företrädesvis i uttryck som *fiscus regius*, *fiscus regalis*, *regia potestate constrictus*, *regie dignitatis sigillo corroborari*, *que regii iuris erant*, *saluo iure regio etc.* Sida om sida härmed förekommer emellertid även uttryck som följande: *Regiæ majestatis sancimus auctoritate*, *ut deinceps in prædicta basilica . . . non regia manus*, *non aliqua quæcumque potestas aliquid sibi juris usurpet* (1061); *si quis autem his in aliquo contraire aut contradicere voluerit*, *centum libras auri persoluat et hannum regis et quod tentaverit irritum fiat* (1066); *donum illud, regis concessionem roboratum* (1077); *cum monetis et theloneis . . . que ad forum et regiam pertinet potestatem* (1057); *saluo tamen regis seu imperatoris consensu* (1059); *exsoluat ad partem regis auri talenta III* (1081). *Recueil des actes de Philippe Ier*, publ. par M. Prou, 33, 75, 233; *Hamburgisches Urkundenbuch I*, 79; *Regesta historiæ Westfaliæ*. *Accedit Codex diplomaticus I*, 117; *Recueil des chartes de l'abbaye de Cluny IV*, 721.

sin avhandling sjelva faktum. I fråga om tillägget till dispositio framhåller han, att visserligen de angelsachsiska förebilderna, särskilt kollektivbruket av terra, talar för att denna del av gåvobrevet hört till den ursprungliga akten, men att sjelva den objektiva avfattningen icke är utslagsgivande, då det är det naturligaste, om än icke naturnödvändigt, att bestämmelser, som skall gälla för tid och evighet, avfattas objektivt¹. Uppfattningen är synnerligen beaktansvärd. Bestämmelsen om de tre undantagen från donationen av den kungliga rätten har följande formulering: *Tribus culpis exceptis. Si extra pacem positus fuerit, emat pacem a rege, substanciam illius tollat prepositus et fratres. Si expeditionem neglexerit, erga regem emendet. Reddarios equos non dent, nisi cum rex ipse venerit.* I stället för dessa rege, regem och rex låter sig icke med fördel ett nobis eller nos insättas; rex är här icke Knut den helige, utan konungen av Danmark, den då och i kommande tider regerande. Och vad som gäller i fråga om tillägget till dispositio gäller också de i objektiv form avfattade ställena i pertinensformeln. Rex er konungen, möjligen i Knut den heliges tid, men lika möjligt i Harald Heins eller Sven Estridsens, och likaväl som det i angelsachsiska och franska konungadokument och tyska kejsardiplom är till *fiscus regius* i stället för *fiscus noster*, som böterna och sekvestrerade gods ingår, är det här icke till Knut, Harald eller Sven, utan till rex, konungen, som det skett. En direkt parallel till vaxlingen mellan subjektiv och objektiv form i gåvobrevet möter i Eskils stiftelsebrev för Næstveds kloster 1135. Den subjektiva formen slår här, utan att en ursprungligare akt kan ha förelegat, plötsligen över i en objektiv för att betona den i närvarande och kommande tid regerande biskopens funktioner gentemot klostret².

Med det här sagda är givetvis icke sagt, att icke en objektiv akt möjligen från början kan ha förelegat. Det är

¹ Köcher 153.

² Dipl. Arnemagn. I, 6.

endast sagt, att denna objektiva akts existens icke bevisats. Den låter sig överhuvud icke bevisas på den väg, som inslagits. Gåvobrevet har en enhetlig karaktär, och varken pertinensformeln eller tillägget till dispositio betecknar ett brott på denna¹.

Då det gäller att fastställa och lämna bevisen för hur och när den presumerade objektiva akten omvandlats i ett subjektivt diplom, det nu föreliggande Knut den heliges gåvobrev, finner Köcher det icke rimligt, att diplommet skulle vara ungefär samtidigt med akten, då varje motiv saknas till att dokumenteringen företagits på två sätt, och förklarar detta rent av omöjligt i betraktande av att aktens beståndsdelar är angelsachsiska, de andra i diplommet tyska. I denna riktning pekar också, framhåller han, de paralleller till gåvobrevets inledningsformler, dess sanctio och datering, som enligt hans mening möter i danska dokument, utfärdade av ärkebiskoparna Asker och Eskil under 1130- och 1140-talen, och i tyska dokument, samtida med dessa och härrörande särskilt från Köln. Motivet till omvandlingen ser han däri, att man önskat ett fullt rättsgiltigt diplom i stället för en akt, som genom vittnenas död under tidens lopp blivit värdelös. På denna punkt i undersökningen införes nu Herman, tidigare abbot i Dünwald i diöcesen Köln, under året 1135 Eskils kapellan, senare kanik i Lund. Denne Herman, som alltså i fråga om tid och verksamhetsområde förenar alla de förutsättningar, som kräves, är i tidens danska kulturhistoria den alltid oundviklige. Så snart det är fråga om ett inflytande från Tyskland, det må gälla byggnadskonst eller skulptur eller vad som helst annat, kan man på förhand vara säker om att detta inflytande direkt eller indirekt tillskrives honom. Enligt Köcher är han nu också icke blott upphovet till att det äldsta lundensiska diplomväsendet är tyskpreglat, närmare

¹ För tillägg till dispositio i urkunder jmf. Ficker, Beiträge zur Urkundenlehre II, 48; Erben, Urkundenlehre, 355. Jmf. även det i konstitutionen 1145 ¹/₀ förekommande likartade tillägget. D. S. I, 53.

bestämt under inflytande från Köln — det är, heter det, han som dikterat Eskils brev intill 1145, rimligtvis också Askers av 1133 —: med denne Hermans ankomst till Lund glider också hela det danska brevväsendet in i en ny fas. Den tidigare aktuppteckningen försvinner; högtidligt avfattade diplom träder i dess ställe. En önskan om att få akten från 1085 ersatt med ett dylikt privilegium skall ha blivit levande. Herman har då med begagnande av akten dikterat detta, det diplom med årtalet 1085, vi nu känner. Tiden fastslås, såsom tidigare anmärkt, till 1145 eller möjligen senare¹.

Det är uppenbart, att i och med det att de framförda bevisen för den särskilda, i gåvobrevet ingående akten icke visat sig bärande, spørsmålet om tiden för denna akts förvandling till ett subjektivt diplom övergått till ett rent tankeexperiment. Experimentet är redan från början dömt att stranda. Enligt Köcher skall gåvobrevet ha tillkommit 1145 eller möjligen senare; det förutsätter, om man tar hänsyn till bruket av terra i de tidigare omnämnda lundensiska ärkebiskopsdokumenten från 1133—1145, att samtidigt i samma kansli och av samme person, biskop Herman, sjelva det för gåvobrevet avgörande ordet terra i de utgående dokumenten använts i två olika betydelser. Man förstår, till vilken oerhörd förbistring detta måste ha lett; redan för de samtida måste det hava varit fullständigt omöjligt att tolka det för den lundensiska kyrkans hela ekonomiska existens grundläggande diplommet. Men den angivna tidpunkten förutsätter också med nödvändighet, att den äldsta diplomavskriften, avskriften i *Necrologium Lundense*, icke, såsom här tidigare gjorts gällande, blivit verkställd säkerligen något före 30 juni 1123. Vilka är här bevisen?

Den odaterade avskriften i *Necrologium Lundense* föregår omedelbart den i samma handskrift införda s. k. Prebendelistan; på samma sida, där avskriften slutar, och i direkt följd efter denna, fortsätter listan². Avskriften måste

¹ Köcher 156. ² S. R. D. III, 428.

av denna grund vara gjord före inskrivandet av Prebendelistan, denna senares datering vara utslagsgivande för dateringen av avskriften.

Prebendelistan är en förteckning över prebendena vid Lunds domkyrka och upptager namnen på deras innehavare, dem tilliggande gods och andra förmåner. Den faller i tre avdelningar: först de 10 älsta prebendena, därefter tvenne av ärkebiskop Asker stiftade, sist trenne, stiftade av ärkebiskop Eskil.

Enligt C. Weeke, som i likhet med vad förf. tidigare gjort, satte likhetstecken mellan olika skrifttyper och olika händer, skall »första handen« ha inskrivit i listan de elva första prebendena, alltså allt till och med Askers första prebende. Denna älsta hand skall ha skrivit säkerligen efter 1123, men före den 4 juni 1134¹. Det sista av dessa data är givetvis baserat därpå, att den såsom innehavare av tionde prebendet upptagne subdiakonen Branto enligt Memoriale fratrum i Nekrologiet stupade i slaget vid Hammar nämnda dag; det första åter torde efter all sannolikhet vila därpå, att det sista med Weekes älsta hand i listan inskrivna prebendet är identiskt med det ena av de två prebenden, som Asker enligt sin konfirmation den 7 januari 1133 skall ha stiftat vid invigningen av kryptkyrkan i Lund den 30 juni 1123². Terminus ante quem är ofrånkomligen säker. Prebendelistan måste på anført skäl ursprungligen härröra från tiden före den 4 juni 1134. Men terminus post quem är icke eo ipso lika säker. I konfirmationen 1133 ger Asker tillkänna, att han vid invigningen av kryptkyrkan meddelat alla, som då var i staden, vilka gods han givit åt samma kyrka till brödernas bruk; för att alla må veta det, har han i konfirmationen låtit uppteckna samma gårdar och egendomar. Det nämnes efter detta bland annat, att han stiftat de två prebendena. Dessa förefunnos alltså

¹ Lunde Domkapitels Gavebøger, 28. Jmfr. Ny Kongl. Saml. 1744. Fol. Kongl. Bibliotek. København.

² Dipl. Suec. I, 45.

- vi. Prebenda bertoldi ppositi. In villa burkundū mans².
kylling. mans² dim. In insula Amaca Sundby occidentali
.iiii. Mansi. soluentes. iiii. libras.
- vii. Prebenda Svenonis diae. In villa Sandby a guthisbo.
mansus. In selandia brostingarychi. mans². In insula
Amaca Sundby orientali. iii. mansi.
- viii. Prebenda findoris. In selandia Vinningawe. ii. mansi
tiarby. mans². Smorbem. mans². In insula Amaca Sundby. iii.
- ix. Prebenda Othmarj sub^t. In villa herustachū. ii. mansi.
In insula Amaca. maclaby. ii. mansi.
- x. Prebenda branconis. In villa hastachū. ii. mansi.
herustachū. mans². In selandia Schankilsio. mans².
Prebenda quā statuit dñs azerius archiepc. In villa
kaby maiore. iiii. mansi. ydimidi. Arrogū mans². Scheth-
rogū. mans². Eschilschorpi. mans² vs.
- xi. Prebenda johari pbr. quā idem archiepc ostendit. Buraby
iii. mansi. Simbrofa. ii. mansi. Soluentes. xl. solidos.
- Tres marte de debito ciuitatis. vi. de bolm.

den 30 juni 1123. Men därmed är, såsom sammanhanget visar, icke konstaterat, att prebendena, högtidligen kungjorda denna dag, stiftats just då. De kan — det ena eller bådadera — ha stiftats tidigare.

Den terminus ante quem, den 4 juni 1134, som här konstaterats för Prebendelistan, kan självfallet under inga omständigheter gälla den del av densamma, som upptager de av Eskil stiftade prebendena — dessa prebenden inrättades först vid Laurentiikyrkans vigning den 1 september 1145. Men tydligen gäller denna terminus, såsom Weeke vill, utöver de älsta tio prebendena även det första av Askers. Den älsta handen är visserligen icke inskränkt endast till dessa elva prebenden; den fortsätter vidare. Men icke desto mindre har hela denna första del av listan paleografiskt en enhetlig, mot det följande starkt kontrasterande karaktär. Askers första prebende, inskrivet med den älsta handen, visar i skriftens hela hållning och in i de minsta detaljer minutiöst överensstämmande skriftdrag med allt det föregående i listan — efter detta prebende ändrar däremot skriften hållning och glider med det andra Askersprebendet oförmedlat över till en ny form, som den sedan bibehåller genom alla de tre Eskilsprebendena. Det tvära avbrottet visar, ått handen icke skrivit i en följd. Det första Askersprebendet — och endast detta av de två — tillhör den älsta delen av Prebendelistan.

Från den här vunna utgångspunkten — den 4 juni 1134 såsom terminus ante quem för uppgifterna om de elva första prebendena i Prebendelistan — har man att undersöka, om denna terminus låter flytta sig längre tillbaka i tiden.

Prebendelistan upptager såsom innehavare av de efter preposituran uppräknade nio prebendena: presbytern Siward, dekanen Conrad, magister Bernhard, magister Cristian, prosten Bertold, diakonen Sven och Findor, subdiakonen Othmar och Brant. Samtliga dessa med undantag av Findor återfinnes i de till Memoriale fratrum fogade

listorna över i S:t Laurentius i Lund döda kaniker; icke mindre än 7 av dem uppföres vid listornas uppläggande — tiden mellan 4 juni 1134 och december 1136¹ — i dessa såsom döda. Det följer härav, att Prebendelistan, vilken upptager de 7 såsom levande, måste till tiden ligga avsevärt före mitten av 1130-talet. Men därtill kommer också, att fem av dessa prebendeinnehavare i Memoriale fratrum inskrivits såsom döda med den där under senare hälften av 1120-talet ordinärt skrivande handen och att en, presbyteren Siward, är införd såsom död med den älsta förekommande handen². Denna hand skrev 1123, före samtliga andra, vilka begynner med följande år³.

Med det här sagda är terminus ante quem för tillkomsten av den älsta delen av Prebendelistan skjuten i varje fall tillbaka i 1120-talet. Men denna terminus torde låta skjuta sig än ytterligare bakåt. Enligt Askers konfirmation den 7 januari 1133 skall det däri upptagna godsbeståndet ha förefunnits redan den 30 juni 1123; men i Prebendelistan är detta godsbestånd för det första prebendets vidkommande ett annat. Då nu terminus ante quem för Prebendelistans älsta del faller i varje fall under 1120-talet, och två av de däri nämnda godsen ingenstädes förekommer i konfirmationen, skulle terminus ante quem bli den 30 juni 1123. Förhållandet vinner stöd däri, att endast detta första Askers prebende införts i listan i följd med de föregående. Begge prebendena ha existerat den 30 juni 1123; då endast det ena återfinnes i den ursprungliga Prebendelistan, torde därav framgå, att endast detta existerat vid listans uppsättande. Stiftade av den fungerande ärkebiskopen, hade sådadera annars icke gärna kunnat saknas.

Den här givna framställningen ger vid handen, att Prebendelistans tillkomst i varje fall är att förlägga tillbaka i 1120-talet, förutsatt riktigheten av det senast sagda, så pass

¹ Lauritz Weibull i Hist. tidskrift för Skåneland IV, 287.

² S. R. D. III, 455.

³ Lauritz Weibull i Hist. tidskrift för Skåneland IV, 280.

mycket före den 30 juni 1123, att en förändring i fråga om prebendegodset under mellantiden hunnit företagas. Men säkerligen icke alltför långt tillbaka i tiden från 1123 — den såsom innehavare av det nionde prebendet upptagne subdiakonen Othmar har fungerat såsom dekan vid kaniksamfundet i Lund i varje fall in i året 1168 och är antecknad död i Memoriale fratrum med en hand, av vilken en notis från 1174 föreligger.

Köcher har (166) återupptagit Paludan-Müllers i hans alltigenom svaga och föråldrade avhandling av 1861: »Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav?» framburna åsikt, att Prebendelistan skrivits av en hand och på engång. Enligt Köchers mening »vil den palæografiske Afgørelse af et Tilfælde som dette i Reglen bero paa et ganske subjektivt Skøn, og det er derfor«, fortsätter han, »heldigt, at man ad en ganske anden Vej kan vise, at der ingen Standsning har været i Indførelsen af Askers to Præbender. I Brevet af 1133 Jan. 7, hvor Oprettelsen af Præbenderne dokumenteres, indføres første Præbende med Udtrykket item statui, andet med constitui. Der er foretaget en Variation i Verbalbenyttelsen, og samme Variation finder vi anvendt i Præbendelisten. Vi har da her en Verbaloverensstemmelse, der tydelig viser, at 1133-Brevet har dannet Forlæg for Præbendelistens Skriver. Kun derved lader det sig forklare, at det dispositive Verbum varieres paa netop samme Maade«. Den av Köcher här framhållna verbalöverensstämmelsen mellan Prebendelistan och konfirmationen av 1133 visar en förbindelse mellan de två dokumenten. Men konfirmationen kan, i belysning av vad ovan anförts, icke från början ha bildat förlag för Prebendelistan, då konfirmationen först tillkommit efter denna. Tvärtom måste verbalöverensstämmelsen ifråga om det första prebendet ha för konfirmationens del sin grund i listan eller en dermed nära överensstämmande uppteckning; konfirmationen kan först — vad den otvivelaktigt också gjort — i fråga om det andra prebendet ha inverkat på formuleringen i listan.

Med Paludan-Müllers åsikt om Prebendelistan förenar Köcher den av mig¹ framställda, att andra handen (= 1. hand andra gången) skrivit efter 1 september 1145: då denna datering för »den s. k. andra handen« enligt honom är »tvingende riktig«, drager den, uttalar han, sedan det visats, att »der intet Tidsskel er mellem Askers første og andet Præbende, det første Asker-

¹ Hist. tidskrift för Skåneland IV, 275.

præbendes Indførelse med ind under Dateringen for anden Haand, og dette Præbende drager antagelig ogsaa de ti Knudspræbender ind under samme terminus post quem: 1145«. Köcher vågar emellertid icke fastslå, vad är ogörligt, att avskriften av Knut den heliges gåvobrev är gjord med samma hand, som skrivit Prebendelistan; icke desto mindre fortsätter han: »Samme terminus post quem kan vel sættes for Afskriften i Necrologiet af Knud 2.s Gavebrev«. Det var detta — sit venia verbo — som skulle bevisas.

Hur fullständigt orimlig Köchers datering av den äldsta delen av Prebendelistan är, framgår därav, att med denna datering listan skulle upptaga såsom prebendeinnehavare personer, som avlidit decennier före dess uppläggande.

Köcher drager av sin slutsats om 1145 såsom terminus post quem för Prebendelistan den nya slutsatsen, att den prebendeinnehavare Brant, som nämnes i listan, icke kan vara densamme, som enligt Memoriale fratrum föll vid Hammar 1134, och fortsätter: »Med vanlig Grundighed har allerede Pal.-Müller taget Afstand fra en saadan Identifikation, idet han bemærkede, at Brant i Præbendelisten ikke benævnes med nogen gejstlig Grad, mens den Brant, der nævnes i Memoriale fratrum, er Subdiakon. Skulde nu hans Præbende være et Subdiakonpræbende, blev der tre saadanne i Listen, hvilket ikke stemmer med Midsommergældslisten, der kun angiver to. Brant i Præbendelisten er da Diakon og ikke at identificere med den Subdiakon, der falder ved Hammar. Selvfølgelig kan der være delte Meninger om denne hans Betragtningens Rigtighed, men Iagttagelsen af at Brant slet ikke kaldes Subdiakon i Præbendelisten, gør Identifikationens Rigtighed end mere tvivlsom«. I själva värdet kan det icke finnas delade meningar om att Paludan-Müllers betraktelse här är oriktig. I den del av Prebendelistan, som upptager de tio första, på Knut den heliges godsdonationer grundade prebendena, upptages först, efter beneficium prepositure, prebenda Siwardi presbiteri, prebenda Conradi decani, prebenda magistri Bernhardi, prebenda magistri Cristiani och prebenda Bertoldi prepositi, därefter prebenda Svenonis diaconi och prebenda Findoris, slutligen prebenda Othmari subdiaconi och prebenda Brantonis. Godsbeståndet i de fem första prebendena vexlar mellan $6\frac{1}{2}$ till $5\frac{1}{2}$ bol, i de två nästa är det 5, i de två sista 4; den till den förste prebendeinnehavaren i var och en av de tre grupperna knutna titeln måste gälla även de följande i gruppen, och ordningen i listan är först presbiter-, därefter diakon-, sist subdiakonprebendena. Denna självfallna ordning är densamma, som även möter i kaniklistorna mot slutet av

Nekrologiet. För övrigt är samtliga kaniker i Lund efter tiden omkring 1123 kända; endast en, den subdiakon som föll vid Hammar 1134, bär under 1100-talet namnet Brant; han kan icke före 1123 ha varit diakon, 1134 subdiakon. Jämförelsen med Midsommargäldslistan, som endast upptager ett, icke två subdiakonprebenden, är obrukbar: medan Prebendelistan är från tiden säkerligen före 30 juni 1123, är denna lista först från mitten av 13. årh. och upptager endast prebenden, som då voro tillagda andel i midsommargälden i Lund¹.

Tiden för Prebendelistans tillkomst är med det här sagda fastslagen. Men därmed är också den omedelbart före listan inskrivna avskriften av gåvobrevet tidsatt: terminus ultimus för denna avskrift är tiden säkerligen något före 30 juni 1123. Slutsatsen kan endast bli en: gåvobrevet kan icke vara och är icke en förfalskning från 1145 eller senare.

Det behöver icke sägas, att det efter denna slutsats saknar intresse ur synpunkten av gåvobrevets tidsättning att närmare ingå på den samhörighet i diktatet, som enligt Köcher skall finnas mellan å ena sidan vissa formler i gåvobrevet och å den andra de därtill svarande formlerna i de lundensiska ärkebiskopsdokumenten från 1130- och 1140-talen samt de liktidiga dokumenten från Köln. Självfallet är det uteslutet, att denna samhörighet kan bero av ett direkt inflytande på gåvobrevet. Samhörigheten föreligger icke heller på sätt som gjorts gällande. En granskning av dateringarna, *apprecatio* och *sanctio*² torde här göra tillfyllest.

Om dateringen i 1085-brevet uttalar Köcher, att följden mellan dateringselementen, som är tysk, ofta anträffas i Köln under förra delen av 1100-talet och är densamma som i Askers brev 7 januari 1133 och i Eskils brev 29 november 1135, 8 augusti 1139, 4 januari 1142 och 1 september 1145, endast att dagsbeteckningen är något vack-

¹ För Köchers felaktiga referat nederst 165 kan hänvisas till Hist. tidskrift för Skåneland IV, 275.

² För de subjektiva inledningsformlerna hänvisas till 130 nedan.

lande¹. Att följderna mellan dateringsselementen ofta anträffas i Köln under förra delen av 1100-talet är oriktigt; det kan endast sägas, att den anträffas, om man bortser från att epakt och konkurrent här saknas och tillägger den närmare förklaringen, att av cirka 60 kända, av ärkebiskoparna Fredrik, Bruno och Arnold 1100—1150 utfärdade dokument de 2, säger två, har den och därtill ytterligare ännu 2, om man likställer regeringsår med ett enkelt regnante². Av de anförda danska breven är brevet av 1142 icke ett Eskilsbrev, utan ett konfirmationsdokument av Erik Lam; i detta som i de övriga är följderna mellan dateringsselementen, tvärtemot vad som uppgives, en helt annan än i gåvobrevet. Detta senare har, fränsett epakt och konkurrent, som helt saknas även i dessa ärkebiskopsdokument, dateringsordningen: ort, månadsdag, inkarnationsår, indiktion, konungens regeringsår; brevet 1133: år, indiktion, månadsdag; 1135: inkarnationsår, indiktion, imperante Lotharo Romanorum Cesare Augusto, den danske konungens regeringsår, brevutfärdarens episkopalår, ort och, efter vittnesräckan, månadsdag, därtill sist: presidente catholice ecclesie dompno uniuersali Innocentio papa secundo; 1139: ort, inkarnationsår, indiktion, månadsdag, ärkebiskopens och konungens regeringsår; 1145 slutligen: ort, inkarnationsår, indiktion, den presiderande påven, ärkebiskopens regeringsår och, efter vittnesräckan, månadsdag³. Det torde icke för alla falla sig lätt att konstatera förbindelsen mellan dessa dateringsföljder och den i gåvobrevet av 1085.

Samhörigheten i diktatet skall enligt Köcher alldeles särskilt framgå av *apprecatio* och *sanctio*.

Den såsom *apprecatio* rubricerade formeln lyder i gåvobrevet: *auctore domino nostro Jesu Christo, qui est bene-*

¹ Köcher 159, 148.

² *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins* herausgeg. von Lacomblet I, 198, 238, 174, 180.

³ D. S. I, 45 *Dipl. Arnabagn. I*, 6, 246; D. S. I, 53.

dictus in secula seculorum. Amen. I Askers konfirmation 1133 svarar härtill: auctore domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in secula seculorum. Amen; i Eskils konstitution 1139: regnante domino nostro Jhesu Christo; de övriga ärkebiskopsdokumenten sakna dylika dateringslut. Liknande formler möta i Köln summa 2: 1131 regnante domino nostro Jhesu Christo, cui est honor et gloria in secula. Amen; och 1138: In nomine Christi Jesu, cui est honor et gloria cum deo patre et spiritu sancto per immortalia secula seculorum. Amen¹. Man måste förvånas över att dessa fattiga fyra, temligen olika formulerade ställen bevisa någonting alls. De återgå till den sedan 17. årh. i litteraturen mångomskrivna formeln Regnante Christo, som förekommer redan i Merovingertidens Formulæ Marculfi och i äldre tid var i flitigt bruk, i Frankrike dock endast in i början av 12. årh., i Tyskland något längre, i Danmark sporadiskt ännu under förra hälften av 1200-talet². Formeln är i Köln ytterligt sällsynt och förekommer icke under 1000-talet; föreligger det i denna punkt en förbindelse mellan gåvobrevet och Askers diplom 1133, är det här ett inflytande från det förra på det senare, icke tvärtom.

Vad sanctio angår, skall enligt Köcher sårmärket för diplomgruppen Knut den helige—Eskil vara sanctioelementet anathema maranatha; det återfinnes utom i gåvobrevet i tre av Eskilsdokumenten 1135—1145, från en senare tid i ännu två av dessa beroende, och Köcher pointerar uttryckligen, att förklaringen till förekomsten av detta säregna sanctioelement måste ligga i den omständigheten, att dokumenten dikterats av samme man³. Slutsatsen är nog så

¹ D. S. I, 46; Dipl. Arnemagn. I, 246; Ennen und Eckertz, Quellen zur Geschichte der Stadt Köln I, 504; Lacomblet I, 219. — Det av Köcher från Lacomblet I, 209, citerade diplommet 1133 med formeln: ad laudem et gloriam illius, qui est benedictus in secula. Amen, är utfärdat av Walram, hertig av Lothringen.

² Giry, Manuel de diplomatique, 579; Dipl. Arnemagn. I, 303 (1238).

³ Köcher 143, 161. — På senare stället har Köcher av utgivarens datering i D. S. I, 49, låtit förleda sig till uppfattningen, att den här

hastig. Köcher har helt lämnat åsido den stora utbredning, som anathema maranatha haft inom ett vidsträckt, diplomatiskt avgränsat område redan under 11. årh.¹, och icke beaktat den fullständigt olikartade utformningen för övrigt av sanctioformeln i gåvobrevet och i dokumenten från Eskils tid. En parallelläsning av dessa formler visar på ingen punkt en direkt förbindelse mellan gåvobrevet 1085 och Eskilsdokumenten.

Granskningen av de argument, som framburits mot autenticiteten av Knut den heliges gåvobrev är slutförd. Det har visat sig ogörligt att på anförda grunder utsöndra ur diplomaten en särskild del som en akt för sig, grundläggande för det nuvarande gåvobrevet; den del, med vilken detta försökts, skiljer sig icke ut ur sammanhanget såsom angelsachsisk och dess objektiva form går på en gång väl samman med diplomats i övrigt subjektiva avfattning och har sin särskilda utslagsgivande motivering. Den presumerade omvandlingen av den objektiva akten till det nuvarande diplomaten, dettas tillkomst överhuvud, kan icke, såsom påståtts, ligga efter 1145: fränsett annat, är den äldsta, ännu bevarade diplomavskriften verkställd säkerligen något före år 1123. Därmed är allt tal om ett inflytande på gåvobrevet från de danska ärkebiskopsdokumenten från 1130- och 1140-talen liksom från därmed samtida kölnska dokument brakt ur världen; i vad mån de framhållna överensstämmelserna överhuvud föreligger, har nyss påvisats.

tryckta konstitutionen om Eskils donationer skulle härröra från året 1145; 159 kallar han den »Udkastet till 1145 Sept. 1.« En jämförelse mellan innehållet i de båda konstitutionerna visar, att det s. k. »Udkastet« icke kan vara ett sådant, utan måste vara avsevärt yngre än dokumentet 1145 ¹/₉. Det är också skrivet på grundval av det senare och kan först vara utfärdat efter 1164 ⁵/₉, D. S. I, 70, då Eskil erhöll primatet över Sverige. Konstitutionen omtalar nämligen Eskils donation till kanikerna i Lund av tionde, som utgick av deras gods (D. S. I, 51); denna donation är bebrevad i ett odaterat diplom, i vilket Eskil utom sancte lundensis ecclesie archiepiscopus, apostolice sedis legatus, nämner sig Dacie et Suecie primas (D. S. I, 58).

¹ Jmfr. nedan 132.

De framburna argumenten ha sålunda icke rubbat autenticiteten av Knut den heliges gåvobrev. Och i själva verket är det endast ringa eller ingen utsikt till att detta med användande av nya argument skall lyckas bättre i framtiden. En undersökning på bakgrund av 1000-talets diplomväsen av de i gåvobrevet ingående formlerna, sigillet och till detta knutna förhållanden belyser läget.

Gåvobrevets första formel invocatio har lydelsen: In nomine sancte et indiuidue trinitatis, patris et filii et spiritus sancti. Formeln är sammansatt av två: In nomine sancte et indiuidue trinitatis och In nomine patris et filii et spiritus sancti. Var för sig hör dessa formler till de allmännast brukade under 1000-talet. Kombinationen är däremot i Tyskland vid denna tid nära nog lika sällsynt som inom angelsachsiskt område, där den är okänd; men inom franskt mycket vanlig, såväl i konungadiplom som i synnerhet i seigneuriala och ecklesiastika dokument¹. Gåvobrevets publicatio: notum omnibus in Cristo fidelibus esse cupimus, är under senare hälften av 1000-talet lika allmänt brukad inom tyskt och franskt brevväsen, men helt främmande för angelsachsiskt². Att denna formel med ett qualiter eller därtill svarande ord glider över i intitulatio, inledd med ego, är ävenledes en vid samma tid allmän företeelse; det sker undantagsvis i diplom, utgångna från det kungliga kansliet i Frankrike, ständigt och jämt i tyska och franska seigneuriala och ecklesiastika dokument³. Vad

¹ Jmfr. Köcher 132. Belägg för formelns förekomst inom franskt diplomväsen torde vara onödiga, då exempel i mängd finnas i varje fransk urkundssamling. Jmfr. Nouveau traité de diplomatique, V, 759, 760; Giry, Manuel de diplomatique, 733; Recueil des actes de Philippe Ier, publ. par M. Prou, XCI.

² Köcher, 134.

³ Köcher uttalar 133, att exempel på att publicatio brytes av intitulatio icke anträffas i samtida konungabrev; jmfr. härom Giry, Manuel de diplomatique, 733, och Recueil des actes de Philippe Ier, publ. par M. Prou, XCV, 247, 342. I privatdokument är brytningen alltför alldaglig för att belägg skulle behövas.

det i gåvobrevets intitlatio: Ego Cnvtto quartus Magni regis filius, förekommande ordningstalet angår, saknar det paralleller i franska och engelska konungadiplom, men har sådana i Henrik 4:s samtida diplomer¹; då dessa sakna egoinledning och intitlatio har sin plats omedelbart efter invocatio, är ordningstalet emellertid snarast påverkat från samtida privatdokument. Dylikt ordningstal kan självfallet i regel endast väntas, där man antingen tagit hänsyn till antalet företrädare, exempelvis på en biskopsstol, eller där företrädare med lika namn funnits. Erpho av Mimigardevord nämner sig sålunda i ett diplom av 3 januari 1085 septimus decimus sancte Mimigardeuordensis ecclesie diuina miserante clementia episcopus²; i Köln för ärkebiskop Anno (1055—1075) mestadels ordningstalet secundus³. Tillsatsen till brevutfärdarens namn av faderns, föregått eller såsom i gåvobrevet efterföljt av filius, är i privatdokument från här ifrågavarande tid vanligt⁴.

Av övriga gåvobrevets formler är dispositio anmärkningsvärd på grund av den däri ingående vittnesförteckningen, inledd med orden: sub testibus. Omnämmandet i denna formel eller i narratio av vid rättshandlingen närvarande personer inträder i tyska diplom utfärdade av Henrik 4., särskilt under och efter 1070-talet, för att inom kort

¹ Erben, *Urkundenlehre*, 312, 313. — Om ordningstalet quartus för Knut den helige jmf. Curt Weibull, *Sverige och dess nordiska grannmakter*, 48.

² *Regesta historiae Westfaliae. Accedit Codex diplomaticus I*, 128.

³ Köcher anmärker 135: »Ordenstal i Bispedokumenter kender jeg kun fra 12. Aarh., hvor de almindeligere anvendes i Köln«. För dylika i Köln under senare hälften av 1000-talet kan hänvisas till *Lacomblet I*, 123, 129, 130, 135, 137, 141, 144, 145, 157, 161, 163.

⁴ Talrika belägg särskilt i franska urkundssamlingar. Jmf. *Giry, Manuel de diplomatique*, 360. — Köcher förklarar 136 det enastående, att Sven Estridsen i gåvobrevet nämnes endast med tillnamnet Magnus, icke som annars Sven Magnus. Bruket av endast ett av de burna dubbelnamnen är i samtida diplom vanligt. Jmf. *Nouveau traité de diplomatique IV*, 565, och *Giry, Manuel de diplomatique*, 358.

överföras från sin tidigare plats till slutet av texten¹; i tyska privatdokument möter samtidigt vittnesförteckningarna, såvitt man kan se, endast efter den senare². Gåvobrevets *sanctio* har, såsom tidigare framhållet, *anathemat maranatha*. *Anathemat* saknas helt i Tyskland, förekommer någon gång inom angelsachsiskt område³, är i Frankrike vanligt under 1000-talet⁴. Uteslutandet av *corroboratio*, den formel, i vilken det fastslås, att urkunden genom underskrifterna och sigillet erhåller full kraft och giltighet, är i samtida tyska privatdokument, exempelvis ärkebiskoparnas i Köln, icke sällsynt⁵; i franska *seigneuriala* dokument, som sigillerats, är det in i mitten av 12. årh. regel, att sigilleringen icke omnämnes särskilt⁶. Följden mellan dateringselementen är under 1000-talet överallt vacklande utom i de tyska kejsare- och konungadiplomen, där anordningen i regel är: *Data dag — inkarnationsår — indiktion — regeringsår — Actum ort — apprecatio*; epakt och konkurrent saknas här⁷, men möter däremot icke alldeles sällsynt inom franskt, mycket vanligt inom angelsachsiskt brevväsende⁸. Inom dessa hör också, med grundformuleringen: *Regnante domino nostro Jhesu Cristo etc.*, de till dateringen knutna avslutningsorden i gåvobrevet närmast hemma⁹.

¹ Erben, *Urkundenlehre*, 349, 351; Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre* II, 201.

² Jmfr. exempelvis för ärkebiskopsdokument från Köln under Sigewin (1078—1089) *Lacomblet* I, 149—156.

³ Köcher 143.

⁴ Talrika belägg i franska urkundsamlingar. Exempelvis för tiden 1060—1090 *Recueil des chartes de l'abbaye de Cluny* IV, 456, 551, 679, 734, 752, 755, 797, 822.

⁵ För ärkebiskop Sigewins tid *Lacomblet* I, 151, 152, 153, 154.

⁶ *Giry*, *Manuel de diplomatique*, 818.

⁷ Erben, *Urkundenlehre*, 335.

⁸ *Giry*, *Manuel de diplomatique*, 740; *Recueil des actes de Philippe Ier*, publ. par M. Prou, CLXII; Köcher 147.

⁹ Jmfr. för Frankrike och tiden 1067—1090 exempelvis *Recueil des chartes de l'abbaye de Cluny* IV, 521, 523, 524, 527, 537, 564, 576, 581, 615, 674, 716, 757, 785, 811.

Det till Knut den heliges gåvobrev hörande sigillet, nu förlorat, är bevarat genom en avbildning i Peringskiölds Ättartal för Swea och Götha koningahus. Denna avbildning jämte de efter originalet gjorda beskrivningarna i avskrifterna 1494 och 1662¹, lämnar en inblick i sigillförhållandena.

Knut den heliges sigill har varit ett dubbelsigill och vidhängt gåvobrevet. Avbildningen visar å ena sidan konungen på sin tronstol, med fötterna stödda mot en pall, med ena handen hållande om riksäpplet och med kronan på huvudet; tronstolen har sidostycken och kloartade fötter. Å sigillet andra sida visar avbildningen konungen till häst, även här med krona på huvudet; i högra handen håller han en falk, i den vänstra tömmarna. Den första sidan ger bilden av konungen såsom majestas och omskriften understryker det ytterligare: *Presenti regem signo cognosce Cnvtone*; den senare framställer honom tydligen såsom prins av blodet: *Hic natvm regis Magni svb nomine cernis*.

De hos Peringskiöld bevarade avbildningarna av Knut den heliges dubbelsigill bära oförtydbara spår av den tid, då de tillkommit, och av en fritt supplerande fantasi. Linjeföringen är väsentligen barockens; man märker det kanske ingenstädes tydligare än ifråga om hästens framdel; denna framdel är som tecknad i en Sebastien Bourdons eller Ehrenstrahls atelier. En fri stilisering möter i återgivandet

¹ Peringskiölds Ättartal (1725), 71; Kilian Stobæus, *De numis et sigillis Lundensibus*, 43; *Dipl. Arnamagn. I*, Tab. I. — Sigillbeskrivningen 1494 (D. S. I, 44): *In sigillo sancti kanuti regis huic littere appenso jn vna parte est ymago regis in solio sedentis sculpta. Cuius ymaginis superscriptio hec est: Presenti regem signo cognosce Cnutonem. Ex aduersa parte est ymago quasi ducis vel equitis sculpta. Cuius superscriptio est: Hic natum regis magni sub nomine cernis. 1662 års sigillbeskrivning inleder framsidans omskrift med orden: *Susceptio [∴: Superscriptio] Imaginis Regiæ in solio sculptæ magis illo lumine [∴: in sigillo littere] huic appenso; baksidans omskrift med orden: *Susceptio (!) ejus ex adultera parte tandemque [∴: tandem qvasi] eqvitis seu ducis; därunder: *Locus sigilli appensi. Vidj.****

av kronorna, dock icke friare än att 1000-talsformerna skimra igenom. De kloartade fötterna på tronstolen ge närmast intryck av örnlör, armstöden av grenklykor; framställningen saknar paralleller från 1000-talet; otvivelaktigt har sigillbilden här varit otydlig, och lejonfötter och lejonhuvud misstytts. Sak samma måste fallet ha varit med den kunglige ryttarens sporre, som fått formen av en hjulsporre; denna senare går icke längre tillbaka än till 13. årh., och originalet måste ha haft piksporre. I stort sett är emellertid dessa brister icke större än de kunnat väntas och möter även annorstädes i tidens sigillavritningar¹. Något skäl att icke i det väsentliga tillerkänna avbildningarna vitsord föreligger icke.

För fastställande av de influenser, under vilka detta Knut den heliges dubbelsigill och dess anbringande såsom hängsigill under 1085-brevet kan ha stått, ligger det nära att först vända sig till Tyskland. Dubbelsigillet uppträder emellertid här först under förra hälften av 13. årh.² Majestätssigillet med konungen eller kejsaren på tronen föres visserligen redan av Otto 3. 997 och blir därefter med få avbrott i bruk in i nyare tid, men utstyrseln skiljer sig under 1000-talet starkt från den på Knut den heliges majestätssigill: formerna är genomgående styft onaturliga, tronen är ännu endast den enkla bänken och dess förvandling till tronstol med karmar och fötter kommer först i början av 14. årh.³ Vaxsigillets anbringande såsom hängsigill börjar i Tyskland icke tidigare än inemot mitten av 12. årh.⁴ De influenser, under vilka Knut den heliges sigill står, kunna icke ha utgått därifrån.

¹ Jmfr. exempelvis avbildningen av Wilhelm Erövrarens ryttaresigill i *Nouveau traité de diplomatique* IV, 206, efter Joannes Seldenus' upplaga av Eadmer, där, karakteristiskt nog, ryttaren även har hjulsporre.

² Th. Ilgen, *Sphragistik* (Meisters Grundriss der Geschichtswissenschaft I: 4), 32; Erben, *Urkundenlehre* I, 273.

³ Erben, *Urkundenlehre*, 273.

⁴ Erben, *Urkundenlehre*, 227. Jmfr. Bresslau i *Archiv für Urkundenforschung* VI, 56.

Vi vända oss till de kungliga kanslien i England och Frankrike. Redan Eadward Confessor förde i England dubbelsigill, men detta sigill visar på bägge sidor, med den lika lydande omskriften: *Sigillum Eadwardi Anglorum basilei*, en likartad stel majestastyp, influerad från de tyska kejsarnas, i första hand Konrad 2.^s¹; sigillet kan, ehuru själfallet hängande, lika litet som dessa ha något med Knut den heliges att skaffa. Den franske konungens sigill anbragtes visserligen under Philip 1. undantagsvis hängande², men detta sigill är intet dubbelsigill; först Ludvig 7. lät efter sitt äktenskap med Alienor av Aquitanien 1141 införa ett sådant — det visar honom å baksidan som *dux Aquitanorum*; å framsidan har det majestastyp³. Lika litet här som i det angelsachsiska England är någon direkt förebild till Knut den heliges sigill att finna.

Majestätsbilden å sigillet var i Frankrike principiellt förbehållen konungen ensam. Men den har under medeltiden förts även av andra franska furstar — i allt fyra till antalet — som med sina franska hertig- eller grevskap förenade eller ställde anspråk på konungadömen utanför riket. Dessa fyra furstar förde alla dubbelsigill; ett av dem möter redan under 1000-talet, hertigens av Normandie och Aquitanien, konungens av England. Sigillet fördes första gång av Wilhelm Erövraren 1069 och användes av honom till hans död 1087⁴.

Harry Bresslau har först fäst uppmärksamheten på överensstämmelserna mellan detta dubbelsigill och Knut den heliges — båda med majestäsbild å framsidan, ryttarebild å baksidan, båda med likartade omskrifter i leoninska

¹ Wyon, *Great seals of England*. Tab. I; Lecoy de la Marche, *Les sceaux*, 151. Jmfr. Bresslau i *Archiv für Urkundenforschung* VI, 58.

² Mabillon, *De re diplomatica*, 41; *Recueil des actes de Philippe Ier*, publ. par M. Prou, CXXV, CCVI.

³ Giry, *Manuel de diplomatique*, 641; Roman, *Manuel de sigillographie française*, 76; Erben, *Urkundenlehre*, 232.

⁴ Roman, *Manuel de sigillographie française*, 78, 81; Pl. VII; Wyon, *Great seals of England*, Tab. II; Lecoy de la Marche, *Les sceaux*, 177.

vers, de kring Wilhelm Erövrarens ryttarbild: Hoc normannorum Willelmum nosce patronum, kring majestasbilden: Hoc anglis regem signo fatearis eundem. Men på samma gång Bresslau framhåvt dessa överensstämmelser, har han tillbakavisat tanken på att Knut den helige skulle ha låtit efterbilda Wilhelm Erövrarens sigill och erinrat om att den senare var en fiende, med vilken den förre redan under fadrens tid legat i kamp. Istället har han framsatt den förmodan, att begge sigillerna återgår till en gemensam förebild och funnit denna i ett dubbelsigill, som skulle förts av Knut den store och framställt denne, Wilhelms och Knuts gemensamma företrädare, på en gång som konung av England och Danmark¹. Bresslaus ståndpunkt låter sig icke godtagas. Det är icke känt, att Knut den store någonsin fört dubbelsigill; det sigill hans efterträdare Eadward Confessor fört är varken ifråga om bildframställning eller omskrift att betrakta som ett mellanled mellan detta och de följande, och rivaliteten mellan Wilhelm Erövraren och Knut den helige bör snarast ha drivit den senare till en efterbildning av den förres praktfulla sigill². Efterbildningen är så mycket säkrare, som vid sidan av överensstämmelserna i omskrifterna och bildframställningarnas allmänna karakter, ryttareframställningarna också i detalj visar de mest slående likheter. Ryttarnes emblem är visserligen olika, men hästen är på båda densamma. Denna häst är framställd i galopp, med frambenen lyfta parallellt med varandra; den svängda bakdelen har svansfästet på bågge bilderna ett stycke ned; bakbenens ställning är densamma och det högra når med sin undre del ned i omskriftsraden.

Wilhelm Erövrarens och Knut den heliges sigill är de enda dubbelsigillerna med majestas- och ryttarebilder från 1000-talet; det kan icke vara ringaste tvivel om att det

¹ Bresslau i Archiv für Urkundenforschung VI, 57.

² Jmfr. Kr. Erslev i H. T. 8 R. VI, 277, och Lauritz Weibull i Hist. tidskrift för Skåneland VII, 160.

senare och yngre har sin närmaste förebild i det förra och äldre¹.

Det framgår av den här gjorda undersökningen, att Knut den heliges gåvobrev, dess formler, besegling och sigill icke står i strid med, utan tvärtom återspeglar diplomatiska förhållanden under 1000-talets senare hälft, och att sålunda icke heller här bevis mot autenticiteten är att hemta. Men det framgår också, att i detta gåvobrev inflytanden från olika håll korsat varandra: vid sidan om tyskt inflytande, närmast ett vesttyskt, möter också ett vesteuropeiskt. Det är föga antagligt, att detta för gåvobrevet karakteristiska drag är beroende av någon bestämd förebild från något i Knut den heliges tid existerande kansli: antagligare torde vara, att man vid komponerandet av brevet haft tillgång till en eller annan formulärsamling med dertill hörande diplomatiska anvisningar, en av tidens många artes dictaminum.

Det outredda skick, i vilket denna del av diplomatiken befinner sig, gör det emellertid icke möjligt att närmare precisera förhållandet. Formulärsamlingen kan endast, och med stor sannolikhet, förmodas ha härrört från gränsområdet mellan tyskt och franskt brevväsen.

II.

När Knut den helige 10 juli 1086 föll i S:t Albans kyrka i Odense, stod en nära enhällig folkmening bakom dråps-

¹ Det är redan framhållet, att majestätssidan av Knut den heliges sigill visar en tronstol med sidostycken och kloartade fötter. Vid framställningen av detaljerna här, som skiljer sig från dem å Wilhelm Erövrarens sigill, kan möjligen Philip I:s av Frankrike majestätssigill (*Revue archéologique* III: 1, 737, och Pl. 61; *Recueil des actes de Philippe Ier*, publ. par M. Prou, CXXVII och Pl. VIII), bevarat tidigast åtryckt ett diplom av 1080, med dess tronstol, djurhuvuden och djurfötter, ha influerat. — Köcher gör 150 gällande, att om man betraktar Knut den heliges sigill »for sig uden at lægge Vægt paa dets ydre Forbindelse med et Dokument, der er dateret 1085, passer dets Legender og heraldiske Udstyr bedre paa Knud Magnussøn i 12. Aarh. end paa Knud 2., Søn af Svend Magnus«. Legender som heraldisk utstyrsel tillhör 1000-talet.

männen; för massan av folket har Knut telt sig som en våldsherskare, vilken med sitt grymma och hårda rege-mente tvungit undersåtarna under oket. Denna uppfattning levde länge kvar. Den genljuder hos Roskildeklerken, måls-
mannen för ett mäktigt schickt i det danska samhället, då han i sin krönika från c. 1140 talar om det nya och ohörda påbud, med vilket konungen tvingade folket att utge den skatt, man kallar »nefgjald«; den var ännu mot slutet av århundradet så stark och utbredd, att både Sven Ågesen och Saxo såg sig tvungna att bekämpa den. Men sida om sida med denna uppfattning gick en annan. Den hade knä-satts redan åren efter konungens dråp; den uppbars av prästerskapet och munkarna, och fick sitt mest pregnanta uttryck i legenderna om Knut. I dessa tecknas Knut som den rättfärdige herskaren i en värld av idel orättfärdiga, helgonkonungen, som i oskrymtad fromhet sätter allt in på att osjälviskt hävda kyrkans och trons sak och som till sist i gudsrikets kamp mot djevulens rike som en Kristi stridsman, athleta Christi, förlorar krona och liv. Uppfattningen blev i Valdemarstiden den dominerande; under många århundraden och in i senaste tid kom den att bestämma historieskrivarnas ståndpunkt.

När det gäller att skilja mellan dessa båda divergerande uppfattningar, kan det icke vara tvivel underkastat, att den senare och yngre tillhör dikten, och att den förra och äldre kommer sanningen närmast. Knut den helige är, även i legenderna, när förgyllningen skrapas bort, alltigenom en herskarenatur; den kamp han förde var en kamp om makten. Den gamla bondearistokratien hade under vikinga-tågen och raiderna till England vuxit sig stark nog att hålla konungamakten nere; den hade herskat under Sven Estridsen och hans äldste son Harald Hein. Knut den helige inaugurerade en ny politik: hans strävan har gått ut på att skapa en stark konungamakt i Danmark, en konunga-makt, sådan man tänkte sig den ha varit i Harald Gorm-sens tid och sådan man såg den i Wilhelm Erövrarens

England, och i denna sin strävan har han sökt och funnit ett stöd i den samhällsgrupp, som vuxit fram under 1000-talet, i hägn av konungen, och vars styrka låg i dess makt över massorna, prästerskapet. Bekröningen av denna inre politik skulle ges av den yttre; Englands erövring skulle tvinga motståndet i knä. Men bondearistokratien har förstått det öde, som hotade den; hövdingarna svek med hären i det avgörande ögonblicket, och lyckoomkastningen ledde i ett drag till den av maktförhållandena betingade, oundvikliga och tragiska upplösningen på ett livs drama.

Knut den heliges gåvobrev till Lunds domkyrka hör hemma i detta allmänna historiska sammanhang. I detta stora privilegiebrev tecknar sig arten av Knut den heliges ställningstagande till olika samhällsgrupper, i första hand till kyrkan. Saxo berättar på ett ställe, att då konungen såg, att biskoparna icke hölls i tillbörlig vördnad av folket, satte han dem genom ett dekret i lika klass med stormännen och gav dem rang som var de jarlar¹; i brevet tager biskoparna Ricwald, Sven och Siward plats före den vid dess utfärdande närvarande dux, Håkon, de närvarande presbytererna platsen före stallarna. Sven Estridsen hade givit åt kyrkan i Lund, S:t Laurentii kyrka, 2¹/₂ bol; Knut den heliges gåva är utom den förut nämnda jorden i Lund 52¹/₂ bol, därav 30¹/₂ i Skåne, 14 på Själland och 8 på Amager. Till någon del hade dessa gods tillfallit konungen i fredköp. Men därutöver begynner med gåvobrevet även bortskänkandet av de kungliga skatterna till kyrkan: S:t Laurentii kyrka erhåller 3 mark av den årliga tomtskatten i Lomma by, lika många av den i Helsingborg, 21 mark av den i Lund. Och mera betydande än allt annat: för första gång inom nordiskt område möter spåren av en kyrklig immunitet. Den är väl ännu starkt begränsad, men gåvobrevet bestämmer, att all kunglig rätt av den jord i Lund, som anslagits till S:t Laurentii kyrka och där proststen och bröderna tjenar Gud, skall tillfalla dem, endast med

¹ Saxo 575.

undantag för fredköp, ledingsvite och hästar i redskud, om konungen själv kommit. Den fredlöses egendom blev kaniksamfundets.

Knut den heliges gåvobrev till Lunds domkyrka är det säkra, för efterverlden gripbara uttrycket för några av de mest pregnanta dragen i hans politik. Det visar, till vilken ställning kyrkan redan nu och genom Knut blivit förd i Danmark, dess växande rikedom, dess gynnande från konungens sida på de andra samhällsgruppernas bekostnad, dess börjande undantagsställning i samhället. För konungamaktens utveckling kom Knut den heliges fall att bli ödesdigert; i kyrkans gjorde det knappast något skår. Och när Knuts kyrkliga politik några år senare återupptogs, kom den fortsatta utvecklingen här att i det östra Danmark anknyta till det av honom utfärdade gåvobrevet. Med detta hade S:t Laurentius i Lund fått sin ställning tryggad; Laurentiiklostret med dess byggnader och prebendestiftelser växte fram, och prästerskapet där kunde skrida till sin omfattande kulturgerning. Men i en punkt betecknade detta gåvobrev endast en första början, i immunitetsklausulen. Det var här det knöts an; den enda jorden i Lund måste förvandlas till kyrkans alla jordar och undantagen i klausulen bort.

Utvecklingen utläses i första hand på grundval av de närmast följande konungabreven för S:t Laurentius. Det första av dessa konungabrev är utfärdat av Erik Emune 6 januari 1135. Det inhördes krig, som efter Knut Lavards fall och hans broder Erik Emunes utropande till konung i Skåne 1131 bragt oro och oreda över landet, hade då nått en avslutning. Under trycket av händelsernas utveckling hade ärkebiskop Asker av Lund omsider bestämt sig för att lämna den illegitime tronpretendenten Erik Emune sitt stöd; det slag vid Fotevik, som flyttade Danmarks krona från konung Niels över på Erik Emune, var hans verk. När den nye konungen, följd av sin drottning, den slaviska Malfrid, och sin son Sven i januari året efter in-

fann sig i Lund, kom han för att i ärkebiskopens kyrka bringa Gud, som han själv uttrycker det, sitt tack för att denne befriat sitt folk, återställt honom själv rike och arv och uppsatt honom på hans fäders tron. Ett gynnsammare ögonblick att föra gåvobrevet och dess immunitet på tal kunde knappast tänkas. Genom brevet 6 januari 1135 upprättade Erik Emune ett prebende vid domkyrkan; samtidigt gav han åt de gods han donerade till detta full immunitet. Immuniteten var därmed utsträckt även utanför Lund. Men vida betydelsefullare än detta var det sammanhang, i vilket den insattes. Det heter i brevet, att de donerade godsen skulle vara immuna och helt och hållet fria för utgivande av konungen tillkommande rätt efter förebilden av de gods, vilka donators företrädare, saliga i åminnelse, Sven Magnus och Knut, de rättrogna konungarna, givit (*terras has a iusticia regali immunes et omnino liberass esse uolumus ad imitationem earum, quas dederunt felicis memorie predecessores nostri Sveno Magnus et Canutus, reges catholici*¹).

Uttalandet, att Erik Emunes immunitetsdonation företagits efter förebilden av Sven Estridsens och Knut den heliges donationer, ger vid handen, att beskaffenheten av denna motiverats med beskaffenheten av deras. Sven Estridsens donation av de 2 $\frac{1}{2}$ bolen har efter all sannolikhet aldrig förts i pennan; någon urkund, på vilken man i fråga om denna kunnat stödja sig, torde icke ha förelegat. Knut den heliges gåvobrev har ett helt annat innehåll än vad Erik Emunes brev låter påskina; det senare vilar i denna punkt på ett falsifierat grundlag. Det är tydligt, att ärkebiskop Asker 1135 utnyttjat den makt han vunnit och den sinnesstämning, i vilken konungen var; den senare har, medveten eller omedveten om de verkliga förhållandena, böjt sig, och därmed, utan att till synes inaugurerat någon ny rätt, endast sanktionerade en äldre, enligt uppgift vid tillfället bestående, åt S:t Laurentius i Lund, far-

¹ Aarb. f. nord. Oldk. 1882, 224; D. S. I, 49.

brodern Knut den heliges stora skapelse framför andra, tillförsäkrat samma förmåner, som han senare på året skulle tillförsäkra sin hämnade broder Knut Lavards gravkyrka i Ringsted¹.

Det behöver icke sägas, att den nya innebörd, som 1135 gavs åt Knut den heliges gåvobrev, innebar en fullständig omvälvning av de ekonomiska förhållandena vid S:t Laurentius; om det motstånd denna omvälvning utlöste, då den omsattes i praktiken, synes Saxo ha bevarat en erinring. I Knut den heliges historia har denne ett referat av gåvobrevet. Referatet ger ifråga om immuniteten brevet med dess nya innebörd: nära nog hela den kungliga rätten av det donerade godsbeståndet, heter det hos Saxo, blev av Knut den helige tillerkänd korherrarna i Lund. Till detta referat fogar Saxo uttalandet, att gåvobrevet i det följande varit utsatt för hänsynslösa angrepp av många. Det torde icke gärna kunna vara annorlunda än att angreppen gällt den enda omtvistbara punkten, immuniteten, och att de »många« närmast varit de som kunnat känna sig kränkta i sin rätt: bärarna av den kungliga makten. Men, fortsätter Saxo, gåvobrevet står ännu vid sin gamla kraft².

I Erik Emunes konstitution av 1135 var den immunitet, som Knut den helige skall ha beviljat för de av honom donerade godsen, endast mera i förbigående omtalad; denna konstitution var under inga omständigheter av beskaffenhet att kunna ersätta gåvobrevet och ge säkerhet för immunitetsinnehavet. Strävandena inom kaniksamfundet i Lund måste i detta läge gå ut på att vinna en i högtidlig form avfattad, verklig kunglig stadfästelse å brevet, som på samma gång den kunde göra detta obehövt, gav det

¹ Dipl. Arnemagn. I, 4.

² Saxo, 581. — Referatet av gåvobrevet hos Saxo vilar på en av de nedan i texten omnämnda konstitutionerna av 1186 och 1203. Om referatets utformning mera i detalj jmf. Lauritz Weibull i Hist. tidskrift för Skåneland V, 159.

med den innebörd det sedan 1135 utgavs äga. Dessa strävanden förde varken under Erik Lam, tronstridernas tid eller Valdemar 1. till resultat; först under den senares älsste son och efterträdare kom det lyckliga tillfället.

I året 1186 voro etthundra år förflutna efter Knut den heliges död; konung Knut 6. infann sig själv med sin drottning och sin broder Valdemar i Lund, och i den konstitution han utfärdade, stadfäste han sin företrädares gåvor till Lunds domkyrka. I konstitutionen sanktioneras, med tydligt angivande av de tre undantagen från immuniteten, ståndpunkten i Erik Emunes diplom. Ur det i konstitutionen intagna referatet av Knut den heliges gåvobrev är jorden i Lund borta (*quod autem ad regiam pertinet iusticiam, ex quacunque causa fiat de prenominata terra, in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco deo seruiencium, tribus culpis exceptis*); uttrycket är förvandlat till samtliga jordar (*de omnibus terris, quas deo et glorioso martiri Laurencio dedit, omnem regiam iusticiam fratribus inibi pro tempore famulantibus perpetim annuit, jta vt in potestate sit prepositi ceterorumque fratrum quidquid cause emerit, tribus exceptis*); och man har låtit sig angeläget vara att skarpt inskräpa betydelsen härav genom att inskjuta, att lantborna, *coloni*, var de som avsågs i undantagsbestämmelserna — en specificering som icke kan förenas med gåvobrevet själf (1085: *tribus culpis exceptis. Si extra pacem positus fuerit, emat pacem a rege, substanciam illius tollat prepositus et fratres; si expeditionem neglexerit, erga regem emendet; reddarios equos non dent, nisi cum rex ipse venerit*; 1186: *tribus exceptis. Hoc est, si quis colonorum extra pacem positus fuerit, pacem a rege redimat, substanciam eius prepositus et fratres tollant; jtem si expeditionem predictorum quispiam neglexerit, erga regem emendet; equos reddarios non dent, nisi cum rex ipse venerit*). Dessa ändringar fick oförändrade kvarstå i Valdemar 2.s på den tidigare konstitu-

tionen skrivna konstitution av 1203. I båda breven utsträcktes samtidigt prostens och brödernas privilegium på den kungliga rätten till att gälla också alla de gods, som efter Knut den helige donerats till kanikerna¹.

Med konstitutionen av 1186 hade det definitivt lyckats bröderna vid S:t Laurentius i Lund att genom ett nytt högtidligt avfattat diplom få immuniteten utsträckt till hela det dem tillhöriga godsbeståndet. Motståndet var brutet. Men då Saxo förmenar eller i varje fall uttalar, att Knut den heliges gåvobrev i hans tid stod vid sin gamla kraft, är, som vi vet, uttalandet oriktigt. Konstitutionen är i referatet av detta brev likaväl som Erik Emunes diplom 1135 en falsifikation. Vilka är de närmare omständigheter, under vilka denna tillkommit?

Konstitutionen av 1186 vilar självfallet i första hand på gåvobrevet. Men även tvänne andra dokument har vid dess avfattande kommit till användning. I referatet av gåvobrevet har i konstitutionen införts ett stycke om att Knut den helige på grundval av det donerade godset upprättat preposituran och nio prebenden jämte ett beneficium; detta stycke saknas i gåvobrevet och är hämtat ur inledningsorden till Prebendelistan i *Necrologium Lundense*. Följande parallellställen belysa förhållandet:

Prebendelistan.

Ex his redditibus ... beate memorie rex Kanvtus ... X prebendas et beneficium prepositure constituit.

Konstitutionen 1186.

Sancte igitur memorie rex Kanvtus ... ex donatis preposituram et nouem sacerdotales prebendas cum scolarum beneficio constituit.

Det andra dokument, som kommit till användning, är Erik Emunes konstitution av 1135². De ställen, som saknas i Knut den heliges gåvobrev och hämtats därifrån, är följande:

¹ D. S. I, 121, 149.

² Jmfr. Köcher 161.

Konstitutionen 1135.

Gratias deo referimus, quia ... me ipsum in solio patrum meorum collocavit. In reddenda igitur gratiarum accione ei cuius sanctis meritis victores nos esse confidimus etc.

Hec vt rata sint, sigillo nostro cartam hanc signauimus ad honorem regis regum, qui viuit et gloriatur Deus per omnia secula seculorum. Amen.

Konstitutionen 1186.

Nos itaque in reddenda gratiarum actione deo eiusque genitrici Marie ... quorum gracia et meritis nos in thronum patrum meorum conscendisse credimus et confitemur etc.

Hec vt rata sint, sigillo nostro cartam hanc signauimus ad honorem regis regum, qui viuit et gloriatur Deus benedictus in secula seculorum. Amen.

Det säger sig självt, när man känner det motstånd, som mött, och det bruk man i Lund gjorde av Knut den heliges gåvobrev, att detta icke kunnat i original föreläggas ämbetsmännen i det kungliga kansliet. Men lika litet har detta kunnat ske med Prebendelistan: på samma sida som inledningsorden till denna var i *Necrologium Lundense* slutet av gåvobrevet med dess ursprungliga immunitetsbestämmelser infört. Ett framläggande av Erik Emunes konstitution ensam är visserligen möjligt, men denna konstitution har icke varit tillräcklig för avfattandet av diplomtet 1186. Då alla dokumenten begagnats, följer därav, att avfattandet av konstitutionen i enlighet med vanligt dåtida bruk skett i mottagarens skrivarestuga. Men avfattandet har endast kunnat ske i samförstånd med en man: ärkebiskop Absalon. Ärkebiskopen var nyss återvänd från segrarna i Venden; han hade tidigare under Valdemar 1. rekonstituerat det danska riket; nu hade han också lagt Pommern och obotriternas land under sonens, Knut 6.s spira. Som Asker 1135 har han i jubelåret 1186 utnyttjat sin maktställning i sin kyrkas tjänst.

Det återstod efter immunitetens fastslående endast borteliminierandet av de ännu i konstitutionerna 1186 och 1203 bibehållna inskränkande bestämmelserna om fredköpet, ledingsvitet och redskudet. Kort efter mitten av 1200-talet var även här ett resultat nått. I samband med sin kröning

i Lunds domkyrka tog konung Christopher genom brev 29 december 1252 icke blott kanikerna i Lund med deras gods och underlydande i sitt beskydd, utan lämnade dem samtidigt dessa senare fria från leding, körslor och all annan konungens rätt (dimittentes eis omnes villicos eorum et colonos ceteramque eorum familiam ab omni expeditionis grauamine, vectigalibus ceterisque omnibus juri regio attinentibus liberos et exemptos)¹. Detta nya privilegium blev visserligen icke för tillfället av långt bestånd: det upphävdes ånyo under striderna mellan Jakob Erlandsen och konung Christopher. Men 17 mars 1288 finner man ånyo ett liknande privilegium utfärdat av Erik Menved, endast med än tydligare angivande av kanikernas nyvunna friheter (dimittentes eis omnes villicos et colonos ceteramque eorum familiam ab omni expeditionis grauamine et jmpetitione exactoria, jnne, stuuth, vectigalibus ceterisque solutionibus, oneribus et seruiciis juri regis attinentibus liberos pariter et exemtos)².

Om de närmare förhållanden, under vilka det lyckades att få bort de undantagsbestämmelser, som ännu efter utfärdandet av konstitutionerna 1186 och 1203 vidlåde immuniteten, är intet med visshet känt. Men i det sammanhang, varom här är fråga, har Knut den heliges gåvobrev ånyo spelat en roll. I slutet av gåvobrevsavskriften i Necrologium Lundense är en serie rasurer och ändringar vidtagna. I stället för vad gåvobrevet i dess originala avfattning här innehåller och som i avskriften skymtar under rasurerna, heter det numera i den senare: Quod autem ad regiam pertinet iusticiam ex quacunque causa fiat de prenominata terra in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco deo seruientium. =====
Si extra pacem positus fuerit *quis illud emendetur*, substanciam eius tollat prepositus et fratres. Si expeditionem neglexerit, erga *jpsos* emendet. ————— Actum etc.

¹ D. S. I, 360.

² D. S. II, 45.

Genom dessa rasurer och ändringar har de tre i gåvobrevet förefintliga undantagen från den kungliga rätten helt uteliminerats; det stadgas i stället, att om någon utgiver fredköp, prosten och bröderna skola taga den fredlöses egendom och ledingsvitet utgivas till dem¹.

Knut den heliges gåvobrev till Lunds domkyrka av 1085 är ingen förfalskning, varken formelt eller reelt. Men det har under utvecklingens gång lett till en serie falsifikationer, vilka fört den kyrka det gällde till en maktställning på kronans bekostnad, som dess utfärdare i sin statspolitiska gärning aldrig drömt om. I århundraden bestod denna maktställning; den bröts först, då staten, med ett än brutalare grepp än kyrkan, skred till återtagandet av det förlorade och det utplundrande av den forna rivalen, som ännu fortgår.

¹ S. R. D. III, 427.